

УДК 340.13:001.89

О.В.Осадча,
здобувач ДНДІ МВС України

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИСВОЄННЯ ВЧЕНИХ ЗВАНЬ В УКРАЇНІ

У статті проведено дослідження законодавства України, що регулює відносини у сфері присвоєння вчених звань старшого дослідника, доцента та професора. Наголошується на тому, що неточності, які містяться в Законі України “Про вищу освіту”, можуть призвести до юридичної колізії. У зв’язку з цим, у зміст Закону запропоновано внести відповідні зміни. З метою сприяння розробці нового Порядку затвердження рішень про присвоєння вчених звань, здійснено дослідження змісту його проекту, за результатами якого виявлено та наголошено на проблемних моментах, які потребують доопрацювання.

Ключові слова: *вчене звання, старший дослідник, доцент, професор.*

В статье проведено исследование законодательства Украины, регулирующего отношения в сфере присвоения ученых званий старшего исследователя, доцента и профессора. Подчеркивается, что неточности, содержащиеся в Законе Украины “О высшем образовании”, могут привести к юридической коллизии. В связи с этим, в содержание Закона предлагается внести соответствующие изменения. С целью содействия разработке нового Порядка утверждения решений о присвоении ученых званий, проведено исследование содержания его проекта, в результате которого обнаружены и акцентированы проблемные моменты, нуждающиеся в доработке.

Ключевые слова: *ученое звание, старший исследователь, доцент, профессор.*

The paper studies the Ukrainian legislation regulating relations in the sphere of awarding of an academic title of senior researcher, associate professor and professor. It is emphasized that the inaccuracies, contained in the Law of Ukraine “About Higher Education”, can lead to legal conflicts. In this connection, the contents of the Law need the appropriate changes. In order to facilitate the development of a new Order of the approval of the decisions on awarding the academic degrees the contents of its project are studied, the problem points requiring an improvement are detected and accented.

Keywords: *academic title, senior researcher, associate professor, professor.*

Після обрання країною курсу на євроінтеграцію, конче необхідним стало приведення у відповідність законодавчої бази держави до європейських стандартів, з метою ефективного врегулювання правових відносин у всіх сферах суспільного буття. Не є виключенням і наукова сфера, сукупність нормативно-правових актів якої терміново потребує здійснення удосконалення.

З прийняттям нового Закону України “Про вищу освіту” також активізувалася необхідність здійснення змін і в підзаконних нормативно-правових актах. Так, деякі рішення Уряду, які ґрунтуються на чинному законодавстві України, не відповідають вимогам законів України, зокрема, наприклад, постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника” від 24 липня

2013 року № 567 [1] не відповідає положенням ст. 54 Закону України “Про вищу освіту”.

Тому вважаємо за корисне здійснити дослідження нормативно-правової бази наукової сфери, з метою виявлення неточностей та суперечностей, а також виробленні напрямів удосконалення правового регулювання означеної сфери.

Розпочинаючи наше дослідження, нагадаємо, що відповідно до п. 1 ст. 54 Закону України “Про вищу освіту” в Україні присвоюються такі вчені звання: 1) старший дослідник; 2) доцент; 3) професор [2, ст. 54].

Доцільно зазначити, що вчене звання “старший дослідник” згадується в освітньо-науковому законодавстві вперше та прийшло на зміну вченому званню “старший науковий співробітник”. На сьогодні воно є невід’ємною складовою професійного здійснення науково-технічної діяльності вченими.

Водночас слід зауважити, що відповідно до п. 8 перехідних положень Закону України “Про вищу освіту” вчене звання старшого наукового співробітника прирівнюється до вченого звання старшого дослідника [2].

Отже, можна констатувати, що в рамках здійснення науково-технічної діяльності вчені звання старшого дослідника та старшого наукового співробітника є рівнозначними.

Враховуючи, що законодавством України визначено, що вчені звання професора та доцента присвоюється особам, які професійно здійснюють науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність, а вчене звання старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність, можна зробити висновок про факт обмеження вчених, які професійно здійснюють наукову та науково-технічну діяльність, в досягненні загального визнання ступеня професійності своєї діяльності шляхом отримання вченого звання професора, яке ієрархічно вище вчених звань доцента та старшого дослідника.

Тобто виходить, що відповідно до чинного законодавства, вчені, які займаються науковою – інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових знань, та науково-технічною діяльністю – інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій [3, ст. 1], в науково-дослідних установах, в тому числі органів внутрішніх справ України, мають право у встановленому порядку отримати винятково вчене звання старшого дослідника.

Вказана особливість, на нашу думку, є некоректною та порушує такі основоположні принципи державної політики у сфері вищої освіти, як: 1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; 2) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності, що визначені у статті 3 Закону України “Про вищу освіту” [2, ст. 3].

Також зазначимо, що вчені звання доцента та старшого дослідника ієрархічно займають одну сходинку і різняться, відповідно, сферою наукової діяльності, яка визначає особливості їх досягнення науково-технічними та науково-педагогічними працівниками.

Так, п. 2.14.1 наказу МВС України “Про впорядкування структури та умов грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ” від 31.12.2007 № 499 передбачено, що особам начальницького складу, які займають посади, пов’язані з педагогічною або науковою діяльністю і мають

учене звання доцента (старшого наукового співробітника), встановлюється доплата у розмірі 25 %, професора – 33 % посадового окладу [4].

Продовжуючи дослідження, звернемо увагу на п. 4 ст. 54 Закону України “Про вищу освіту”, де зазначається, що вчене звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада вищого навчального закладу (вчена рада структурного підрозділу). Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ [2, ст. 54].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, науково-дослідна (науково-технічна) установа (далі – наукова установа) – юридична особа незалежно від форми власності, що створена в установленому законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 % від загального річного обсягу виконаних робіт [3, ст. 1].

Детальний аналіз змісту вищезазначених норм дозволяє дійти висновку про те, що оскільки вчені звання присвоюються вченими радами: 1) вищих навчальних закладів; 2) наукових установ; 3) структурних підрозділів вищих навчальних закладів, а наукова установа – юридична особа, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 % загального річного обсягу виконаних робіт, то виходить, що вчене звання професора можуть отримати й вчені, які працюють у наукових установах, тобто професійно здійснюють наукову та науково-технічну діяльність.

Тож на основі викладеного вище, констатуємо, що неточності, які містяться в змісті ст. 54 Закону України “Про вищу освіту”, уможливають появу юридичної колізії, сутність якої зводиться до того, що, з одного боку, вчене звання професора присвоюється особам, які професійно здійснюють виключно науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність, а з іншого – згадане вчене звання мають право присвоювати вчені (науково-технічні) ради наукових установ, в рамках здійснення наукової та науково-технічної діяльності відповідними особами.

Крім того, слід зазначити, що в законодавстві України відсутнє визначення творчої мистецької діяльності, що додатково створює умови для неоднозначного тлумачення вказаного виду діяльності з боку суб’єктів відповідних правовідносин.

У зв’язку з цим, вважаємо за доцільне запропонувати внести зміни до п. 3 ст. 54 Закону України “Про вищу освіту” та викласти її у такій редакції: “Вчене звання професора та старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність”.

Водночас необхідним є визначення і закріплення поняття “творча мистецька діяльність” у ст. 1 Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, що дозволить ліквідувати прогалину, яка стосується неоднозначного сприйняття, розуміння та застосування терміну “творча мистецька діяльність”, який згадується у п. 2 ст. 54 Закону України “Про вищу освіту” відповідними суб’єктами права.

У наступній частині нашого дослідження хочемо зосередити свою увагу на здійсненні правової оцінки деяких положень існуючого на сьогодні проекту Порядку затвердження рішень про присвоєння вчених звань, розроблення та прийняття якого (далі – Порядок) [5], що є особливо актуальним задля повноцінної практичної активації ст. 54 Закону України “Про вищу освіту” [2, ст. 54].

Слід зазначити, що відповідно до п. 1 Порядку, він регулює питання затвердження атестаційною колегією МОН рішень щодо присвоєння вчених звань професора, доцента та старшого дослідника вченими радами вищих навчальних закладів або вченими (науково-технічними) радами наукових установ, у тому

числі вищих духовних навчальних закладів, акредитованих за галуззю “Бого-слов’я” [5, п. 1].

Вивчення та аналіз змісту проекту Положення дає підстави зупинитися на висвітленні деяких особливостей присвоєння вчених звань доцента та старшого дослідника, а також поданні власних авторських позицій щодо них.

Так, відповідно до п. 10 Порядку, вчене звання доцента присвоюється працівникам вищих навчальних закладів, які займаються педагогічною роботою на посадах науково-педагогічних працівників не менш як 5 навчальних років та: 1) яким присуджений науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук), доктора наук; 2) які мають: навчально-методичні праці, що використовуються в навчальному процесі; наукові праці, зокрема не менше 3 праць, опублікованих після захисту кандидатської дисертації у виданнях, що індексуються у провідних міжнародних наукометричних базах Web of Science та (або) Scopus; 3) які викладають навчальні дисципліни на високому науково-методичному рівні, що підтверджено висновком кафедри вищого навчального закладу, та застосовують у власній педагогічній діяльності e-learning, мультимедійні та інші інтерактивні засоби навчання та технології [5, п. 10].

Вчене звання старшого дослідника, відповідно до п. 11 Порядку, присвоюється працівникам вищих навчальних закладів та наукових установ: 1) яким присуджений науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук), доктора наук; 2) які мають: стаж наукової роботи не менш як п’ять років на посаді старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника, головного наукового співробітника, доцента, професора, заступника завідуючого (начальника) та завідуючого (начальника) науково-дослідним відділом (відділенням, сектором, лабораторією), завідуючого кафедрою або директора, заступника директора з наукової роботи, вченого секретаря, за умови успішної роботи на зазначених посадах не менше календарного року; стаж наукової роботи після здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) не менш як рік; наукові праці, зокрема не менш як 5 праць, опублікованих після захисту кандидатської дисертації у виданнях, що індексуються у провідних міжнародних наукометричних базах Web of Science та (або) Scopus [5, п. 11].

Порівняльний аналіз вимог, які знайшли своє відображення в проекті нового Порядку, дозволяє, на нашу думку, констатувати про невідповідність вимог, які необхідні для присвоєння вчених звань доцента та старшого дослідника.

Так, в першу чергу, викликають заперечення відображені у проекті нового Порядку, базові, часовий та посадовий критерії. Виходить, що для присвоєння вченого звання доцента, необхідно працювати в вищих навчальних закладах на посадах науково-педагогічних працівників не менше 5 навчальних років, а також мати науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук) чи доктора наук.

Водночас для здобуття вченого звання старшого дослідника, окрім вже згаданого наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) чи доктора наук, необхідним є наявність стажу наукової роботи не менше 5 років на посадах не нижче старшого наукового співробітника.

Крім того, з вищезазначених 5 років стажу наукової роботи, не менше як один, повинен бути отриманий після здобуття наукового ступеня.

Отже, як можемо побачити ключовим критерієм для обчислення необхідного стажу для отримання вченого звання доцента є перебування на одній з науково-педагогічних посад, що визначені в законодавстві.

Зокрема, відповідно до ст. 55 Закону України “Про вищу освіту”, такими є: 1) керівник (ректор, президент, начальник, директор); 2) заступник керівника

(проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом; 3) директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом; 4) декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом; 5) директор бібліотеки; 6) завідувач (начальник) кафедри; 7) професор; 8) доцент; 9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист; 10) науковий працівник бібліотеки; 11) завідувач аспірантури, докторантури [2, ст. 55].

У зв'язку з цим, за аналогією, цілком закономірним вбачається обчислення необхідного для отримання вченого звання старшого дослідника стажу наукової роботи. Однак, як можна побачити з п. 11 проекту Положення, зарахування необхідного стажу відбувається тільки за звуженим переліком посад, що не відповідає нормам Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, у змісті якого на законодавчому рівні визначено і встановлено перелік посад наукових працівників.

Відповідно до ст. 22¹ Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність” посадами наукових працівників наукових установ та організацій є: 1) керівник (президент, генеральний директор, генеральний конструктор, директор, начальник); 2) заступник керівника (віце-президент, заступники генерального директора, генерального конструктора, директора, начальника) з наукової роботи; 3) академік-секретар (його заступники); 4) головний учений секретар, учений секретар (їх заступники); 5) керівник (завідувач) та заступники керівника (завідувача) наукового підрозділу (відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи); 6) головний конструктор, головний інженер, головний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу та їх заступники; 7) провідний конструктор, провідний інженер, провідний технолог з основного напрямку діяльності наукової установи, організації, закладу; 8) головний науковий співробітник; 9) провідний науковий співробітник; 10) старший науковий співробітник; 11) науковий співробітник; 12) науковий співробітник-консультант; 13) молодший науковий співробітник; 14) докторант [3, п. 22¹]

Порівняння вищезазначених переліків посад науково-педагогічних та наукових працівників, а також врахування вимог до обчислення необхідного для отримання вчених звань стажу роботи, дозволяє говорити про невідповідність запропонованої в змісті проекту Положення схеми зарахування стажу роботи, необхідного для отримання вчених звань доцента та старшого дослідника.

Виходить, що у разі прагнення особи здобути вчене звання доцента, необхідний стаж роботи буде враховуватися навіть, якщо така особа перебуває на посаді викладача-стажиста або працівника бібліотеки. Відповідно для здобуття вченого звання старшого дослідника, необхідний стаж буде зарахований тільки у разі перебування на посадах не нижче старшого наукового співробітника, навіть незважаючи на те, що відповідно до ст. 22¹ Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, стаж наукової роботи зараховується у разі перебування особи й на інших, нижчих посадах, наприклад наукового співробітника.

На нашу думку, така особливість обчислення необхідного науково-педагогічного та наукового стажу, відповідно, здобувачів наукових звань доцента та старшого дослідника, є помилковою. У зв'язку з цим, слід констатувати, що існуючий проект Порядку потребує доопрацювання критеріїв обчислення і зарахування наукового стажу, необхідного для отримання вчених звань доцента та старшого дослідника.

Вважаємо, що відправною точкою для здійснення зазначених вище доопрацювань мають стати Закон України “Про вищу освіту” та Закон України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, у змісті яких наведено виключні ієрархічні переліки посад, перебування на яких, дає можливість констатувати факт набуття науково-педагогічного та наукового стажу особою. Тобто науково-педагогічний та науковий стаж, необхідний, відповідно, для отримання вчених звань доцента та старшого дослідника, має зараховуватися для всіх визначених законом посад науково-педагогічних та наукових працівників, від нижчої посади до вищої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 64. – Ст. 2328.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
3. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 № 1978-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 12. – Ст. 166.
4. Про впорядкування структури та умов грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ : Наказ МВС України від 31.12.2007 № 499 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 21. – Стор. 68. – Ст. 614.
5. Порядок затвердження рішень про присвоєння вчених звань : Проект Постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1421144886/1422882296/>.

Отримано 19.06.2015